

NYE FORTOLKNINGER AF KRITIKKEN AF DEN POLITISKE ØKONOMI – VÆRDIFORMS- TEORIERNE

Af Esben Bøgh Sørensen

I denne artikel gives nye fortolkninger af et af marxismens hovedværker med den særlige tilgang som betegnes Værdiformsteorien

I tredje bind af *Kapitalen* beskriver Marx den plan han har fulgt i udarbejdelsen af værket som en fremstilling af “den kapitalistiske produktionsmådes indre organisation, eller i dens ideale gennemsnit”.¹ I modsætning til historiske undersøgelser af kapitalismens udvikling, som Marx også foretog andre steder i sine værker, tager hans Kritik af den politiske økonomi,² herunder f.eks. *Grundrisse der Kritik der Politischen Ökonomie*, *Zur Kritik der Politischen Ökonomie* og *Das Kapital* udgangspunkt i kapitalismens helt grundlæggende, essentielle og logiske bestemmelser. Undersøgelsens genstand er altså ikke kun en bestemt form for kapitalisme eller kapitalismen i en særlig periode, men derimod denne samfundsforms mest fundamentale karakter.

Jeg vil i denne artikel fremstille en række nyere fortolkninger af Kri-

tikken af den politiske økonomi og vise, hvor de ifølge sig selv adskiller sig fra andre fortolkninger. Disse nye fortolkninger er en del af en særlig tilgang inden for Marx forskningen, der kan betegnes *værdiformsteori*. Den værdiformsteoretiske tilgang dækker over en variation af forskellige fortolkninger, traditioner og tendenser, men som på trods af deres forskellighed deler en fælles tilgang til en række sammenhængende problemstillinger. Et fælles udgangspunkt for denne tilgang er dens distancering fra mere traditionelle marxistiske økonomiske teorier. Værdiformsteorien har en længere historie, som jeg vil komme ind på om lidt, og er i de senere år efterhånden blevet mere internationalt udbredt. Desværre er tilgangen i dag kun i mindre omfang, hvis overhovedet, til stede i Danmark. I denne artikel vil jeg give et overblik over de grundlæggende spørgsmål og standpunkter inden for den værdiformsteoretiske tilgang. Det vil jeg gøre ved at fokusere på den tyske politolog og Marx-forsker Michael Heinrich og den engelske filosof Christopher J. Arthur, som to repræsentanter for forskellige traditioner inden for den værdiformsteoretiske tilgang. I stedet for kort at gennemgå en hel række teoretikere, vil jeg altså fokusere på to af de mest centrale for dermed at kunne gå mere i dybden med det substantielle. Jeg undlader derfor at inddrage en anden relativt ny og vigtig strømning inden for denne tilgang til Marx' Kritik af den politiske økonomi, nemlig *værdikritikken* som repræsenteret ved den tyske filosof *Robert Kurz*. For en gennemgang af denne henvises til Arbejderhistorie 2014 nr. 2, s. 77-93.

Marx og den klassiske politiske økonomi

For at forstå den værdiformsteoretiske tilgang og de nye men forskelligartede tolkninger af Kritikken af den politiske økonomi er det nødvendigt at kridte banen op ved at starte med Marx selv. Marx udarbejdede sit økonomiske studium som en kritik af den hidtidige politiske økonomi, herunder særlig den engelske klassiske økonom David Ricardo (1772-1823). Ricardo udviklede det mest klare udtryk for det man har kaldt "arbejdsværditeorien", altså den teori, der tilskriver en vares værdi til den mængde arbejde, der er nedlagt i varen:

“At kun den større eller mindre kvantitet af arbejde ophobet i varerne kan være den eneste årsag til deres forskellige værdier bliver fuldt forståelig så snart vi godtager at alle varer er produkter af arbejde og ville være uden værdi uden det arbejde, der er forbrugt på dem”³

For så vidt at arbejdet er indeholdt i eller "ophobet" i varerne, bliver arbejdet værdiens fundament eller grundlæggende kilde, som altså bestemmer dennes størrelse.⁴ I den efterfølgende Marxistiske tradition har netop Marx' forhold til den klassiske økonomi og særlig Ricardo været omdiskuteret. Den dominerende fortolkning af dette forhold har været at Marx tager udgangspunkt i Ricardo og dennes arbejdsværditeori men tilføjer nogle essentielt nye og afgørende indsigter. En af disse indsigter, skriver den marxistiske økonom og ledende medlem af Fjerde Internationale Ernest Mandel (1923-1995), er, at Marx opfatter de økonomiske kategorier som historiske kategorier og altså ikke som "naturlige" i modsætning til den klassiske politiske økonomi.⁵

Ifølge Mandel skelner Marx mellem at "gøre regnskab i form af arbejdstid" [...] "om gælder for alle menneskelige samfund" [...] [og] "det indirekte udtryk for dette regnskab i form af bytteværdi", som altså er kendetegnende for kapitalismen.⁶ Netop i dette spørgsmål ligger hele diskussionen allerede implicit. Mandel fortsætter nemlig: "Ifølge Marx antager levende samfundsmæssigt arbejde ikke nødvendigvis form af abstrakt værdi-producerende arbejde".⁷ Det medfører en række interessante spørgsmål. Hvori ligger egentlig forskellen mellem abstrakt arbejde og arbejde? Hvori ligger forskellen mellem værdi og bytteværdi (exchange value) og hvad er deres indbyrdes relation? Mandel synes at antage at arbejdsværditeorien er gældende for alle samfund, men at det kun er i kapitalismen at bytteværdien eksisterer.

Spørgsmål som disse har ført til senere diskussioner om f.eks. karakteren af abstrakt arbejde og arbejdsværditeoriens historiske status. Nogle marxistiske teoretikere peger på at abstrakt arbejde henviser til noget mere eller mindre fysisk og er gældende for alle samfund. Altså, en ahistorisk og "naturalistisk" fortolkning af abstrakt arbejde, som det arbejde, der samlet set kan forbruges i ethvert givent samfund og som henviser til den fysiske energi forbrugt til produktionen af hver enkelt vare.⁸

Ifølge denne fysiologiske eller substantialistiske tolkning må det f.eks. betyde at produkterne af arbejde i ethvert menneskeligt samfund besidder værdi, som er bestemt af den mængde arbejde, der er nedlagt i det enkelte produkt. Det betyder også, at der i kapitalismen opstår det problem at forbinde priser (eller bytteværdi) og værdi med hinanden. Hvis det gælder for alle samfund at arbejdet nedlagt i den enkelte ting bestemmer dennes værdi, men at det særlige ved kapitalismen er at varer får en pris, hvad er så forholdet mellem værdi og pris? Dette har ført til det såkaldte "transformationsproblem", som allerede Marx tumler med i 3. bind af *Kapitalen*.⁹

Mange traditionelle marxistiske økonomer mener at Marx egentlig overtager den klassiske politiske økonomis arbejdsværditeori men adskiller sig herfra ved at udarbejde en merværditeori og dermed påvise, at profitten i sidste ende oprinder i udpresningen af merværdi fra arbejdskraften.¹⁰ Netop denne prioritering af arbejderklassen og påvisningen af dens udbytning var et centralt omdrejningspunkt for den klassiske marxistiske økonomi. Som jeg vil komme ind på til sidst er den værdiformsteoretiske tilgang også begyndt at blive mere optaget af spørgsmålet om klasser og klassekamp, som, ifølge nogle kritikere inden for tilgangen selv, har været forsømt.

Ifølge den traditionelle fortolkning, overtager Marx altså arbejdsværditeorien men konkluderer noget andet fra denne end den klassiske politiske økonomi. På den baggrund har der udviklet sig en hel tradition af marxistisk kritisk politisk økonomi, der skulle kunne være i stand til at konkurrere på lige fod med såvel keynesianske som den neoklassiske og monetaristiske mainstream økonomiske videnskab.¹¹ På samme tid er det præcist denne tolkning af arbejdsværditeorien som den mainstream økonomiske videnskab har kritiseret ved Marx og senere marxistiske økonomer, hvis den da overhovedet har gidet beskæftige sig med denne tradition. Der findes dog også en anden tradition af fortolkninger af Marx' økonomiske skrifter.

Den nye Marx-læsning

Den værdiformsteoretiske tilgang finder sit begyndelsespunkt i slut 1960'erne, hvor en ny tolkning og læsning af Marx' Kritik af den politiske økonomi opstod i Vesttyskland, de såkaldte *Neue Marx-Lektüre* (nye Marx-læsninger, fremover NML), i Danmark mest kendt under navnet *Kapitallogik* repræsenteret ved f.eks. Hans-Jørgen Schanz.¹² Det er denne læsning og videreførelsen af den, som danner hovedgrundlag for den værdiformsteoretiske tilgang. Jeg vil derfor kort redegøre for hvad NML var og handlede om.

NML udgjordes af en lang række marxistiske teoretikere og læsegrupper, hvoraf mange i dag er stort set glemt. Nogle af disse var dog mere afgørende end andre og læses stadigvæk i dag. En af de skelsættende teoretikere var den ukrainske marxist Roman Rosdolsky, som efter sin død fik udgivet bogen *Zur Entstehungsgeschichte des Marxchen Kapital*,¹³ en række essays omhandlende det først i 1939 udgivne Marxske værk *Grundrisse zur Kritik der Politischen Ökonomie*. *Grundrisse* var et forarbejde til Marx' senere udgivne økonomiske værker, herunder

Kapitalen, men havde et mere eksplicit filosofisk sprogbrug end disse, hvor særligt hegelske begreber blev bragt i spil. Denne opdagelse og undersøgelse af *Grundrisse* lagde fundamentet til en anderledes tilgang til Marx' økonomiske skrifter end den tilhørende den almindelige marxistiske økonomi.

Der var i NML altså tale om en bredere forståelse af de kategorier Marx havde udarbejdet i sin Kritik af den politiske økonomi end som mange marxistiske økonomer men også kritikere af Marx' økonomiske manuskripter havde forstået dem. Der var ikke udelukkende tale om snævre økonomiske kategorier, men derimod bredere filosofiske, kritiske eller sociale kategorier.

I 1968 udgav Helmuth Reichel bogen *Zur Logischen Struktur des Kapitalbegriffs bei Karl Marx*,¹⁴ i hvilken han forsøgte at kortlægge den logiske begrebsudvikling i *Kapitalens* fire første kapitler (dvs. til og med kapitlet om pengenes forvandling til kapital). Afgørende for Reichelt og resten af den nye Marx læsning var et opgør med fortolkningen af

“Alle varer er produkter af arbejde og vil være uden værdi uden det arbejde, der er forbrugt på dem”. Tekstilarbejdere i vævesalen på AIS Hjørring dampvæveri, ca 1905.

Kapitalens begrebslige udvikling fra simpel varecirkulation til kapitalistisk produktion som et oprids af en historisk overgang. Der var tværtimod tale om en logisk udvikling af kategorier *inden for* kapitalismen selv. Denne fortolkning er i dag meget mere udbredt og bredt accepteret at samtlige værdiformsteoretikere.

En tredje afgørende tekst var Hans-Georg Backhaus' tekst fra 1969 *Zur Dialektik der Wertform*.¹⁵ I denne udviklede han et særligt nyt fokus på værdiforms*analysen* som præsenteret f.eks. i første kapitel af *Kapitalen*. En af Backhaus' centrale pointer var et opgør med den "økonomistiske" læsning af Kritikken af den politiske økonomi. Han mente at alt for mange fortolkninger fordrejede indholdet i Kritikken: "ud af *Kritikken* af den politiske økonomi har man i stedet lavet endnu en "økonomisk teori" ved siden af mange andre".¹⁶ Den Marxske kritik er netop hverken en økonomisk teori eller en kritisk økonomisk teori, der skal kunne konkurrere med den mainstream økonomiske videnskab på dens eget område, men derimod en *kritik* af den politiske økonomi, som både videnskab og reelt eksisterende fænomen (kapitalismen). Backhaus mente, at denne misforståelse skyldtes et manglende fokus på netop værdiforms*analysen* som det centrale omdrejningspunkt for Kritikken af den politiske økonomi. Netop dette fokus på *form*-begrebet er vigtigt for de teorier, jeg vil præsentere om lidt.

Inden jeg går videre til at præsentere nyere værdiformsteorier er det på sin plads også at nævne den sovjetiske økonom Isaaq I. Rubin, som udgjorde en inspiration for både den senere NML og andre bidrag inden for den værdiformsteoretiske tilgang. Rubin udgav allerede i 1928 et studie i Marx' værditeori, senere oversat til engelsk som *Essays on Marx's Theory of Value*.¹⁷ Rubin udvikler særligt tre pointer i hans fortolkning af Marx' værditeori, som bliver afgørende inspiration for den senere NML og værdiformsteori. For det første udlægger han Marx' begreb om værdi ikke som en egenskab ved produkterne selv, men som en *social form*. Det vil sige at værdi ikke betegner en fysisk egenskab ved produkterne men derimod de sociale relationer, som produkterne indgår i. Jeg skal om lidt vende tilbage en grundigere forklaring af dette begreb om værdi, som det bliver taget op af de nyere værdiformsteorier. På samme måde fortolker Rubin ikke Marx' begreb om abstrakt arbejde som en fysiologisk egenskab ved produkterne, men derimod som et *socialt fænomen*. Værdi og abstrakt arbejde, hvilket Marx betegner som "værdiens substans"¹⁸ henviser ifølge Rubin ikke til noget fysiologisk eller naturalistisk, men derimod til noget rent socialt og historisk: "begrebet om abstrakt arbejde udtrykker den specifikke *historiske form* for

ækvivaleringen af arbejde. Begrebet er ikke bare socialt, men også et historisk begreb”.¹⁹

Inspirationen fra Rubin såvel som NML traditionen udgør altså det teorihistoriske grundlag for den værdiformsteoretiske tilgang og de nyere fortolkninger jeg nu vil undersøge. Særligt fire pointer fra dette teorihistoriske grundlag sammenfatter værdiformsteoriernes fælles udgangspunkt: 1) Marx’ begreber og kategorier er ikke snævre økonomiske kategorier. 2) Marx’ Kritik af den politiske økonomi er ikke selv endnu en politisk økonomi, der skal kunne konkurrere med den mainstream økonomiske videnskab på dennes eget område. Den er derimod netop en *kritik af økonomien* som både videnskab og reelt eksisterende fænomen. 3) Den logiske begrebsudvikling i f.eks. *Kapitalen* er ikke samtidig en historisk fremstilling fra en simpel vareøkonomi til en kapitalistisk økonomi. Marx’ kategorier og den logiske begrebsudvikling befinder sig *inden for* kapitalismen og dermed er hans begreber også historisk bestemte ift. den kapitalistiske produktionsmåde. 4) Begreberne værdi og abstrakt arbejde er ikke naturalistiske eller fysiologiske begreber men derimod historisk bestemte sociale begreber.

Den monetære værditeori

Michael Heinrich er en af de førende Marx-forskere i Tyskland og medarbejder ved *Marx-Engels Gesamtausgabe*. Heinrich befinder sig indenfor NML traditionen og har videreudviklet mange af dennes indsigter. I sin *Die Wissenschaft vom Wert*, første gang udgivet i 1999, fremstiller Heinrich en dybdegående analyse af Marx’ sene økonomiske skrifter, og hvorledes disse befinder sig både inden for men på en række afgørende punkter samtidig bryder med den klassiske politiske økonomi. Særligt kritiserer Heinrich den fortolkning af Marx’ værditeori, som han kalder en *pre-monetær værditeori*, kendetegnende for både den klassiske politiske økonomi, samt mange almindelige og dominerende fortolkninger af Marx både inden for den marxistiske tradition og blandt kritikerne heraf. I modsætning hertil udarbejder han sin egen *monetære værditeori*. En række almindelige kritikker af Marx’ værditeori baserer sig altså på en forkert fortolkning af denne.²⁰

Den monetære fortolkning af Marx’ værditeori adskiller sig grundlæggende fra pre-monetære fortolkninger (og fra pre-monetære værditeorier som sådan) dels derved at ifølge førstnævnte er arbejdsproduktets værdi ikke bestemt af en bestemt mængde arbejde nedlagt i dette produkt og dels derved at værdi som sådan ikke kan måles i sig

selv men udelukkende i penge, hvorfor værdi slet ikke kan eksistere uafhængigt af penge. Værditeori er ifølge den montære fortolkning samtidig pengeteori, dvs. en monetær værditeori. Heinrich forklarer det bl.a. således:

“Den Marxske værditeori er i højere grad en *monetær værditeori*: uden værdiform kan varerne ikke relatere sig til hinanden som værdi og først pengeformen er værdiens passende form. „Substantialistiske“ opfattelser af værdien, som betragter værdien som noget til den enkelte ting fastgjort, er derimod *præ-monetære værditeorier*.“²¹

For at forklare betydningen af denne skelnen mellem monetær og pre-monetær værditeori og betydningen for Marx' kritik af den politiske økonomi vil jeg i det følgende introducere en række af Marx' grundlæggende kategorier, som Heinrich udlægger og fortolker dem.

Vare, værdi og abstrakt arbejde

Ifølge Heinrich er det i første omgang vigtigt at understrege Marx' videnskabelige udgangspunkt. I Marx' sene økonomikritiske skrifter handler det ikke om individuelle personer, f.eks. kapitalister eller arbejdere, men derimod om *personifikation*.²² Marx tager altså ikke udgangspunkt i individuelle personers rationalitet som i f.eks. dele af den klassiske politiske økonomi men også særlig som i den økonomiske videnskab i dag typisk gør. Formålet er ikke at undersøge rationaliteten i enkelte individers handlinger når de bytter produkter med hinanden men derimod bytteprocessens egen logik. Marx' undersøgelse tager altså ifølge Heinrich udgangspunkt i, hvordan individers handlinger følger en bestemt logik og struktur udstykket af et bestemt socialt forhold,²³ altså “en objektiv samfundsmæssig struktur, som individerne allerede forefinder som en færdig struktur, der udstikker rationaliteten for deres handlinger”.²⁴ Det er disse sociale strukturer, relationer og forhold som Marx begrebsliggør i en række videnskabelige kategorier, der ikke blot bliver præsenteret i en tilfældig rækkefølge, men som derimod må udvikles logisk ud af hinanden.²⁵

En af disse kategorier er *varen*. Netop varen er udgangspunkt i *Kapitalen* og det er ud fra denne kategori at andre kategorier logisk kan udledes. Varen er, skriver Marx, rigdommens “elementarform” i kapitalismen.²⁶ Det er ikke dette eller hint særlige produkt eller ting men derimod ophobningen af varer, der kendetegner rigdom i kapitalismen.

Allerede her forudsættes altså at de kategorier, der fremstilles, er kategorier, som er specifikke for et kapitalistisk samfund og altså ikke kategorier, der er gældende til alle tider alle steder. Heinrich gør opmærksom på, at Marx i *Kapitalen* ikke fra start af gør det klart at han ikke tager udgangspunkt i varer generelt men derimod i arbejdsprodukternes vareform.²⁷ Godt nok beskæftiger Marx sig også andre steder med varer, der ikke er arbejdsprodukter (f.eks. ikke-kultiveret land), men udgangspunktet er spørgsmålet: hvorfor antager produkterne af arbejde i kapitalismen form af varer?

Varen indeholder såvel en brugsværdi som en bytteværdi. Som brugsværdi er en vare et produkt af et konkret stykke nyttigt arbejde. For at kunne sælges må en ting opfattes som værende nyttig for den person, der køber. Det vigtigste er dog netop ikke at undersøge, hvorfor en person har lyst til at købe et bestemt produkt, men derimod den struktur eller sociale form, hvorunder dette bytte foregår.²⁸ I modsætning til enkelte andre fortolkninger²⁹ er det for Marx ifølge Heinrich ligegyldigt hvilket *stoffligt indhold* en vare har, om der er tale om en materiel eller en immateriel vare (f.eks. et bord eller en serviceydelse). Det afgørende er den sociale form ikke det stofflige indhold.³⁰ I den forbindelse er *bytteværdien* vigtig. Bytteværdi henviser hos Marx i første bind af *Kapitalen* til forholdet mellem to brugsværdier, der byttes med hinanden: x vare A er lig med y vare B. Denne form findes overalt, f.eks. når man tilfældigvis bytter en ting med sin ven. I kapitalismen er vareformen dog den almindelig form for rigdom og bytte er derfor “den fremherskende form for økonomisk samkvem”.³¹ Der er altså ikke tale om tilfældige bytterelationer men om en fremherskende form i økonomien, hvorfor der må være en hvis stabilitet og regularitet i disse relationer således at varerne kan blive sat lig med eller ækvivaleret med hinanden på et generelt samfundsmæssigt plan.³²

For at kunne ækvivaleres må varerne have noget kvalitativt og kvantitativt til fælles. De må kvalitativt kunne sammenlignes med hinanden og samtidig kunne stå i et kvantitativt forhold til hinanden på baggrund af en fælles målestok. De kan ikke have deres brugsværdi kvalitativt til fælles, fordi brugsværdien er specifikt for den enkelte vare og fordi bytte forudsætter mindst to kvalitativt forskellige brugsværdier (det giver ikke mening at bytte 1 liter mælk til 1 liter mælk). De kan heller ikke have deres bytteværdi til fælles, fordi det jo netop var denne, altså den kvantitative relation mellem forskellige brugsværdier, som vi skulle forklare. Varerne må have noget tredje til fælles og dette tredje kalder Marx *værdi*.³³

Hvad sker der med værdien af arbejdet, når robotter tager over. Svejsrobot bygger karrosserier hos VW-Volkswagen, 1989.

Arbejdsprodukterne byttes altså med hinanden som værdier og ikke som nyttige ting. Det sidste er en nødvendigt forudsætning for at de kan byttes, det første er det, der gør at de overhovedet byttes. I selve bytteprocessen antager varerne form af værdi. Ifølge Heinrich besidder varerne derfor ikke værdi inden de træder ind i bytterelationen, men netop kun *idet* varerne byttes med hinanden får de værdi. Med andre ord har varerne ikke i sig selv værdi men kun værdi til fælles i bytterelationen.³⁴ Værdi er altså ikke en egenskab ved den enkelte vare, men en fælles samfundsmæssig egenskab for alle varer i bytterelationen. Marx undersøger varen som den samfundsmæssige form arbejdsprodukterne antager i kapitalismen og det specifikt samfundsmæssige ved denne form er *værdien*.³⁵ I modsætning til stort set alle øvrige fortolkninger af Marx' værditeori mener Heinrich altså ikke at det for Marx gælder om at "bevise", hvordan varernes værdi er reguleret af den mængde arbejde, der er nedlagt i disse. Ifølge Heinrich handler det for Marx derimod om at vise, hvorfor den måde arbejde fungerer på i kapitalismen, dvs. arbejdets samfundsmæssige karakter, gør at arbejdsprodukterne må antage form af varer med værdi.³⁶

Arbejde henviser bl.a. til konkret nyttigt, brugsværdiproducerende arbejde. I kapitalismen er producenterne dog adskilte og private, hvorfor de private producenter ikke står i noget umiddelbart samfundsmæssigt forhold til hinanden. Dette er i modsætning til andre produktionsmåder, hvor f.eks. bondesamfund i fællesskab kultiverer jorden og står i et direkte forhold til landejereren. I kapitalismen må produkterne af de private producenters arbejde derfor byttes på et fælles marked og bytterelationen bliver som sagt den fremherskende form for økonomisk samkvem. Arbejdet har i kapitalismen altså karakter af atomiseret privatarbejde, hvis produkter byttes på et marked. For at produkterne af dette arbejde kan byttes med hinanden må de forskellige private arbejder også sættes lig med hinanden. Det isolerede private må gøres socialt, blive en del af det samlede sociale arbejde: "De enkelte privatarbejder må gælde som lig med hinanden, hvilket giver en for vareproduktionen specifikt samfundsmæssig karakter af arbejdet".³⁷ Ligheden mellem alle privatarbejder er ikke noget, der tilkommer hver enkelt privatarbejde, ligesom at værdi ikke er noget, der tilkommer den enkelte vare men udelukkende noget alle varer har til fælles.

Alle privatarbejder har det til fælles at gælde som *abstrakt arbejde*. Abstrakt arbejde er arbejdets sociale karakter i kapitalismen, det private arbejder har til fælles for så vidt de bliver sat lig med hinanden i bytterelation og ikke noget de er i sig selv.³⁸ Abstrakt arbejde er derfor ikke

arbejde i nogen almindelig forstand, og kan altså slet ikke "forbruges".³⁹ Det er først under specifikke samfundsmæssige forhold at arbejde antager form af abstrakt arbejde og at arbejdsprodukter antager form af varer med værdi. Abstrakt arbejde og værdi er altså ikke som i den klassiske politiske økonomi og som i fysiologiske fortolkninger noget transhistorisk og gældende for alle samfund. Det er kategorier, der er historisk specifikke for kapitalismen.

Abstrakt arbejde henviser til "værdiens substans", det som alle varer har kvalitativt til fælles, så må varerne dog også kvantitativt kunne sammenlignes med hinanden. Idet arbejde i kapitalismen på markedet bliver reduceret til abstrakt arbejde er den enkelte arbejdskraft kun værdiproducerende for så vidt den er gennemsnitlig. Det varerne har kvantitativt til fælles bliver derfor den *socialt nødvendige arbejdstid*, altså ikke den konkrete tid det tager at producere en bestemt vare, men derimod den tid det generelt i samfundet tager at producere en bestemt vare.⁴⁰ Den socialt nødvendige arbejdstid, eller abstrakt arbejdstid, er egentlig et udtryk for den relation privat arbejde står i til det samlede samfundsmæssige arbejde. Ikke alt privat produceret arbejde realiseres på markedet, hvorfor den socialt nødvendige arbejdstid bliver den reguleringsmekanisme, der afgør hvad der tæller som en del af det samlede samfundsmæssige arbejde og hvad, der ikke får realiseret sin værdi (en værdi som på en og samme gang først får en realitet og bliver realiseret på markedet og som varen altså ikke besidder før). Det er derfor også først på markedet, eller i et samspil mellem produktion og marked, at det bestemmes, hvad der på et givent tidspunkt rent faktisk gælder, som den socialt nødvendige arbejdstid. Den socialt nødvendige arbejdstid kan derfor ikke udregnes i sig selv, men bestemmes først på markedet: "abstrakt arbejdstid er den andel af den af individuelle producenter privat forbrugte konkrete arbejdstid, der i bytteprocessen bliver anerkendt som en bestanddel af det samlede samfundsmæssige arbejde".⁴¹

Kapitalismen er altså en atomiseret samfundsform, hvor private producenter relaterer sig til hinanden via markedet. Det er først på markedet at arbejdsprodukterne antager form af varer og det er først på markedet at disse bliver reduceret til at gælde som produkter af abstrakt arbejde og får værdi. Det er altså først i en bestemt *social form* at arbejdsprodukter bliver til varer og besidder værdi, en social form som er specifik for kapitalismen. Værdiloven er altså ifølge den monetære fortolkning udelukkende gældende i en kapitalistisk vareøkonomi. Varer, værdi og abstrakt arbejde er nogle for kapitalismen historiske specifikke sociale former.

Penge og transformationsproblemet

Ifølge Heinrich er kategorierne i Kritikken af den politiske økonomi hovedsageligt logiske og ikke empirisk målbare kategorier. Det gælder f.eks. værdi og abstrakt arbejde. Disse to kategorier er som vist ikke noget i arbejdsprodukterne iboende, men derimod nogle sociale former som arbejdsprodukterne antager under kapitalismen. Ligeledes er den abstrakt socialt nødvendige arbejdstid ikke empirisk målbar.⁴² Det er karakteriserende for pre-monetære værditeorier at adskille værditeori fra pengeteori. Det er ifølge disse således muligt og nødvendigt at etablere en værditeori, hvor værdien af varerne bestemmes før prisen bestemmes. I den klassiske politiske økonomi bliver varens værdi, som vi har set hos f.eks. Ricardo, bestemt af mængden af arbejde nedlagt i denne vare. Dette er en substantialistisk brug af værdibegrebet, hvor det er muligt at bestemme varernes værdi og hvor penge betragtes som et "blot tilsat element",⁴³ altså som et slags praktisk hjælpemiddel.

Ifølge Heinrich bruger Marx dog værdibegrebet på en anden måde, nemlig som en ikke-empirisk målbar social form. Idet varer først får og realiseres som værdi på markedet, besidder de ikke i sig selv en værdi som kan måles i f.eks. et bestemt antal arbejdstimer. Hvis abstrakt arbejde er værdiens substans som alle varer har til fælles på markedet (og ikke før) og som kvantitativt kan betegnes som den socialt nødvendige arbejdstid, må værdien også have en ikke bare abstrakt men konkret målestok for overhovedet at kunne måles. Den må have en fremtrædelsesform og den mest adækvate fremtrædelsesform for værdien er *penge*.⁴⁴ Før et produkt optræder på markedet er det blevet produceret af et konkret nyttigt arbejde. Først på markedet bliver alle konkrete arbejder reduceret til abstrakt arbejde, og de konkrete arbejdstider til abstrakt samfundsmæssigt nødvendig arbejdstid. Hvor den abstrakte arbejdstid er værdiens abstrakte og immanente målestok, og derfor ikke-empirisk målbar, er penge værdiens nødvendige fremtrædelsesform, der gør det muligt overhovedet at måle værdien.⁴⁵ Det er først på markedet igennem penge at den socialt nødvendige arbejdstid på et givent tidspunkt bestemmes. Dette vil altid være en retroaktiv proces i et samspil mellem produktion og cirkulation. Abstrakt arbejde kan "overhovedet ikke fremtræde på nogen anden måde end som penge",⁴⁶ hvorfor Marx' værditeori essentielt er en monetær værditeori, dvs. på en og samme tid en værdi- og pengeteori.⁴⁷

Ifølge Heinrich er det derfor også forkert at tale om et såkaldt "transformationsproblem" hos Marx. Idet en vares værdi ikke kan bestemmes i relation til denne vare selv men udelukkende er den form varer antager

i bytterelationen, bliver penge nødvendige som et udtryk for denne relation, som dens målestok. Det betyder også at “inden for Marx’ *monetære værditeoris* rammer opstår problemet med den kvantitative omregning fra værdi til produktionspriser overhovedet ikke”.⁴⁸ I modsætning til pre-monetære og substantialistiske værditeorier og fortolkninger af Marx værditeori, som jeg nævnte først i artiklen, opstår der slet ikke noget transformationsproblem i den monetære fortolkning idet værdi slet ikke tilkommer de enkelte varer, men derimod udelukkende kan og nødvendigvis må udtrykkes i penge. Forholdet mellem værdi og penge er således ikke kvantitativt men begrebsligt.⁴⁹

Kapital og arbejdskraft

Marx opstiller i Kritikken af den politiske økonomi to af det han kalder *cirkulationsformer*. Den ene er den almindelige form for simpel cirkulation, hvor en vare (V) bliver byttet til penge (P), som igen bliver byttet til en vare (V).⁵⁰ Marx skriver i kapitel 4 i *Kapitalen* at

“Ved siden af denne form finder vi imidlertid en anden, som er specifikt forskellig derfra, formen P – V – P, forvandling af penge til vare og forvandling af vare tilbage til penge, købe for at sælge. Penge, der cirkulerer på denne sidste måde, forvandler sig til kapital, de bliver kapital og er allerede forud bestemt til at være kapital”.⁵¹

Overgangen fra penge og simpel cirkulation til kapital og dennes cirkulationsform P-V-P er i Marx-forskningen meget omdiskuteret.⁵² Jeg vil ikke her komme nærmere ind på denne diskussion men blot påpege at Heinrich mener det er muligt og nødvendigt rent logisk at udvikle kapitalcirkulationen ud fra pengeformen og den simple cirkulation. Ifølge Heinrich er denne logiske overgang dog ikke til stede i *Kapitalen* men derimod i andre af Marx’ økonomikritiske skrifter, særligt den såkaldte *Urtext*.⁵³

Ifølge Heinrich viser Marx ikke kun at værdi udelukkende kan fremtræde i pengeformen, men ligeledes at pengeformen nødvendiggør kapitalformen. Med andre ord er Marx’ værditeori ikke kun en monetær værditeori men ligeledes værditeori kun som kapitalteori.⁵⁴ Kapitalformen nødvendiggøres idet den simple cirkulationsform V-P-V ikke er varig og stabil men derimod ender i konsumtionen af brugsværdien, hvorfor den ikke kan reproducere sig selv.⁵⁵ I en generaliseret vareøkonomi, hvor bytterelationen er den fremherskende form for økonomisk

samkvem må værdien have en selvstændig form, hvilket, som vi har set, den får i penge. I den simple cirkulation forsvinder pengene dog i konsumtionen af varens brugsværdi, hvorfor en ny cirkulationsform nødvendiggøres, der er adækvat til værdiens selvstændige form i penge: "Værdiens selvstændiggørelse i penge er kun mulig kortvarigt at opnå inden for den simple cirkulation, det lykkedes aldrig vedvarende".⁵⁶ Værdien realiseres og bestemmes som socialt nødvendigt arbejdstid først på markedet, men altid retroaktivt og på et givent tidspunkt. Derfor er den simple cirkulationsform ikke adækvat til at beskrive en kapitalistisk vareøkonomi, og i den logiske begrebsudvikling må derfor udvikles en ny cirkulationsform.

Denne nye form er kapitalformen P-V-P, hvor pengene, og dermed værdien, er blevet til et formål i sig selv. Denne form giver dog kun mening, hvis slutpunktet er større end startpunktet, dvs. hvis P-V-P', hvor sidste P' udtrykker *merværdien*. Derfor betegner Marx også kapitalen som selv-valoriserende værdi.⁵⁷ Arbejdsprodukterne antager værdi- og vareform i et atomiseret samfund, hvor arbejdet er privatproducerende arbejde. Kapitalformen forudsætter dog en specifik vare, der er i stand til at skabe mere værdi (dvs. v i P-V-P'). Denne vare finder Marx i *arbejdskraften*, hvorfor kapitalformen forudsætter *lønarbejdet*.⁵⁸ Ifølge Heinrich forudsætter kapitalismen altså en bestemt *klasserelation*.⁵⁹ Denne klasserelation er et udtryk for det Marx kalder *karaktermasker* eller *personifikationer* af de økonomiske forhold og er derfor udelukkende *strukturelle* kategorier.⁶⁰ Individuer er som en del af en klasse medlem af en strukturel kategori. I kapitalismen, understreger Heinrich, er det ikke individerne, der kontrollerer de sociale relationer, men de sociale relationer, der kontrollerer individerne.⁶¹

Systematisk dialektik

Heinrichs bidrag til den værdiformsteoretiske tilgang har hovedsagligt centreret sig omkring en videreudvikling af NML. Hos Heinrich ligger fokus på det Marxologiske, dvs. den dybere forskning i de marxiske skrifers udvikling, interne sammenhæng og brud. Heinrichs forskning har samtidig ført til en række originale indsigter og resultater, hvor den monetære værditeori må siges at bringe et helt nyt perspektiv på banen. I den engelsksprogede verden har der samtidig udviklet sig en anden værdiformsteoretisk strømning med udgangspunkt i, hvad der er blevet kaldt *ny* eller *systematisk dialektik*⁶² særlig repræsenteret ved Chris Arthur, hvis formål ikke i lige så høj grad har været at udlægge Marx men

snarere at videreudvikle Kritikken af den politiske økonomi. Det har Heinrich selvfølgelig også gjort, men fokus har været forskellig for de to strømninger, hvilket vil fremgå af det følgende.

Ifølge Arthur beskæftiger den systematiske dialektik sig ikke med den historiske udvikling af forskellige samfund, deres "opkomst og fald", men derimod med en *bestemt given* social orden og dennes totalitet.⁶³ Inspirationen hentes her hovedsagligt fra Hegel som den filosofiske basis for den systematiske dialektik, hvor særligt *Die Wissenschaft der Logik* trækkes på.⁶⁴ Den systematiske dialektik fokuserer således ikke på konkrete og lineære historiske processer, men derimod på bestemt sociale totaliteter og hvorledes elementerne i sådanne totaliteter relaterer sig til hinanden logisk og internt.⁶⁵ Det er således kun inden for systemet og i relation til hinanden at kategorierne får mening og eksistens.

Det kommer derfor an på inden for et givent system logisk at aflede kategorierne fra hinanden. Enhver kategori er i sig selv ufuldkommen og modsætningsfuld, hvilket giver anledning til at en ny kategori afledes for dermed at løse den tilsyneladende modsætning og så fremdeles indtil slutpunktet, som kun kan være systemet som en helhed: "Alle stadier er ufuldstændige ift. dialektikkens endelige fuldførelse i en systematisk og ordnet totalitet."⁶⁶ Det systematisk dialektiske udgangspunkt betyder derfor at der i *Kapitalens* fremstilling af kategorierne ikke er tale om en historisk og lineær udvikling, men derimod en dialektisk udvikling, hvor de første kategorier som f.eks. arbejde, værdi og penge først får deres fulde bestemmelse med udviklingen af det samlede kapitalistiske systems kategorier.⁶⁷ Den systematiske dialektik som en ny strømning inden for den værdiformsteoretiske tilgang, lader sig altså tydeligt inspirere af 60'erne og 70'ernes NML og dennes studier af den logiske begrebsudvikling i Kritikken af den politiske økonomi.

En verden af rene former

I sin bog fra 2004 *The New Dialectic and Marx's Capital* fremstiller Arthur den systematiske dialektik i *Kapitalen*. Udgangspunktet er, skriver Arthur, den "materielle abstraktion" i bytterelationen, hvor alt indhold (brugsværdi, konkret arbejde) bliver abstraheret fra til fordel for de rene formbestemmelser som vare, værdi, penge og kapital.⁶⁸ Arthur kalder den abstraktion fra alt konkret indhold i bytterelationen for "materiel", fordi denne abstraktion har effekter i virkeligheden selv. I modsætning til rene tankeabstraktioner er denne abstraktion altså en *realabstraktion*, et begreb lånt fra en anden tidlig NML teoretiker Alfred Sohn-Rethel.⁶⁹

Denne første abstraktion, der foregår i selve bytteprocessen giver herefter anledning til den logiske udvikling af en hel række andre formbestemmelser, og skaber dermed "en virkelighed af rene former, som derefter begiver sig ud på deres egen logiske udvikling".⁷⁰ I kapitalismen hersker altså en verden af rene abstrakte former.

Arthur fremstiller herefter den logiske udvikling fra den første abstraktion i bytterelationen til kapitalbegrebet. I modsætning til den måde, hvorpå Marx fremstiller den logiske udvikling i *Kapitalen* mener Arthur ikke at det er nødvendigt at indføre begrebet arbejde før efter kapitalbegrebet er udviklet.⁷¹ Marx indfører allerede arbejdsbegrebet umiddelbart efter præsentationen af vareformen. Arthur mener derimod at dette ikke er nødvendigt på det punkt i fremstillingen.

Udgangspunktet⁷² er varen. Varen indgår umiddelbart i en bytteproces. I bytteprocessen er varen i første omgang bestemt som værende kvalitativt forskellige genstande for bytte, altså som brugsværdier. Her opstår dog en modsætning, fordi netop det der gør at varerne byttes med hinanden, deres brugsværdier, kan ikke fungere som en fælles målestok, der gør at de overhovedet *kan* byttes med hinanden. Der må dog være sådan en fælles målestok. Her indtræder den materielle abstraktion, idet den fælles målestok må basere sig på abstraktionen fra varernes brugsværdi og det konkrete arbejde, der har skabt disse brugsværdier, til fordel for antagelsen af noget der er fælles for alle varer. Dette fælles er hvad begrebet værdi betegner. Allerede her kan vi konstatere, ifølge Arthur, at værdi altså ikke har noget at gøre med varernes naturlige eller fysiske form og ikke er noget iboende varerne, men derimod opstår som konsekvens af abstraktionen i bytteprocessen.

Arthur understreger at værdi har lighed med det hegeliske begreb *grund*, som det fremstilles i *Logikken*. Værdi er det, der ligger til grund for at varerne kan byttes med hinanden, men i sig selv er det ikke andet end selve den nødvendige abstraktion, der finder sted i bytteprocessen. Værdien som abstraktion og som grund for bytteprocessen må derfor *fremtræde* eller *udtrykkes* i bytteprocessen selv. Værdien må altså antage nogle videre former for at kunne få en realitet i bytteprocessen som andet end den første abstraktion fra brugsværdi og det konkrete arbejde. Værdien får altså først realitet når den antager en specifik form, og værdiens mest adækvate form er *penge*. Pengeformen indebærer dog i sig selv en modsætning mellem det at den repræsenterer et universelt aspekt som den generelle ækvivalent, som alle varer kan byttes til, men samtidig altid kun fremtræder som en begrænset mængde penge. Yderligere indebærer det en modsætning i værdien selv, som nu fremtræder dels i

en universel form som penge og dels i en partikulær form som varer. Løsningen på denne modsætning afledes i et nyt begreb, nemlig kapital, hvor værdien ikke kun antager *en* bestemt fremtrædelsesform (penge, varer) men derimod betragtes som en *totalitet*, nemlig bevægelsen P-V-P'. I denne bevægelse antager værdien form af kapital, hvor den snart udtrykkes i penge og snart i varer, altså både i dens universelle og partikulære form.

I denne rækkefølge fremstiller Arthur, hvordan den logiske begrebsudvikling i *Kapitalen* forløber. Formålet er dog ikke hovedsagligt at udlægge *Kapitalen* som værk, men snarere at udvikle en ny systematisk dialektik med udgangspunkt i Hegels *Logik* appliceret på begreberne i Kritikken af den politiske økonomi. Der er således tale om begreber, der hænger sammen i en systematisk dialektik, hvor det første begreb, varen, kun giver mening når begrebet værdi er introduceret, som igen først tilegner sig en egentlig mening og eksistens inden for systemet når begreber som penge og kapital introduceres. Ligesom Heinrich understreger Arthur derfor at penge ikke blot er et praktisk hjælpemiddel, men derimod en systematisk "nødvendighed". I modsætning til Heinrich mener Arthur dog ikke at arbejdet som kategori er nødvendigt at indføre før efter introduktionen af kapitalformen.

Produktion og arbejde

Kapitalen er den ovennævnte bevægelse værdien antager i formen P-V-P'. Der er altså umiddelbart tale om at værdien er selv-valoriserende, idet den med udgangspunkt i sig selv i form af penge er i stand til at valorisere sig selv. Arthur påpeger ligesom Heinrich at kapitalformen nødvendiggør kategorien arbejdskraft. Værdien må i form af kapital dykke ned i "produktionens skjulte tilholdssted"⁷³ for at kunne valorisere sig selv. Det er kun ved hjælp af arbejdskraftens specifikke brugs-værdi at kapitalen er i stand til at akkumulere, hvorfor værdiens selv-valorisering baserer sig på *udbytning* og en specifik klasserelation. Denne antagelse er helt central hos Marx og både Heinrich og Arthur fastholder den. Som jeg vil vise fortolker de dog vigtigheden af denne antagelse forskelligt.

Ifølge Heinrich er værdien den form varerne har til fælles eller antager i bytteprocessen, hvilket Arthur i første omgang tilslutter sig dog via en applicering af Hegels logik på *Kapitalen* og begrebet materiel abstraktion. Ifølge Arthur er bytteprocessen imidlertid ikke det eneste sted, der sker en abstraktion. I kapitalismen som samfundsform hersker

en verden af rene, abstrakte former. Disse rene former kan grundet deres abstrakthed ikke opretholde sig selv, men må underlægge sig den materielle produktionsproces.⁷⁴ Som ren form eksisterer kapitalen ikke, den eksisterer kun for så vidt denne form underlægger sig produktionen af brugsværdier. Kapitalformen eksisterer altså kun reelt for så vidt den giver form til den materielle produktionsproces.

På baggrund heraf mener Arthur ikke at en værditeori kan basere sig udelukkende på niveauet for bytteprocessen, dvs. at værdi *kun* kan tilskrives den abstraktion, der opstår i denne proces, fordi der i så fald vil være tale om et ubestemt forhold mellem form (værdi, penge, kapital) og indhold (produktion).⁷⁵ Dette leder Arthur til en anden definition af abstrakt arbejde som henvisende ikke bare til bytteprocessen men ligeledes den abstraktion, der finder sted i produktionsprocessen.⁷⁶ For kapitalen, dvs. værdien i form af selv-valoriserende værdi, er de specifikke konkrete arbejder i produktionsprocessen udelukkende instanser af abstrakt, værdi-producerende arbejde.⁷⁷ Vi skal derfor i fremstillingen af Kritikken af den politiske økonomis grundlæggende begreber ikke blot indføre begrebet om arbejde efter introduktionen af kapitalformen, men samtidig bevæge os fra en definition af abstrakt arbejde konstitueret i bytteprocessen til abstrakt arbejde konstitueret i produktionsprocessen.⁷⁸ I produktionsprocessen gælder konkret arbejde for kapitalen kun som partikulære instanser af det samlede abstrakte værdi-producerende arbejde.⁷⁹ Ifølge Arthur bør vi anskue abstrakt arbejde fra to sider: som det levende arbejde i produktionsprocessen og som abstraktionen af varer i bytteprocessen. På den ene side som aktivitet og på den anden side som resultat.⁸⁰ Heinrich kommer ikke på samme måde ind på abstraktion af arbejde i produktionsprocessen, men efter min vurdering er deres respektive definitioner af abstrakt arbejde ikke i modsætning til hinanden.

Dette leder samtidig Arthur til en ny definition af arbejdsværditeorien. Hvor Heinrich og Arthur er enige om at værdi ikke er den enkelte vare iboende og bestemt af en specifik mængde arbejde nedlagt i denne vare, så mener Arthur i modsætning til Heinrich at "værdi ikke er den sociale anerkendelse af arbejdets succes i produktionen af et gode, men derimod af kapitalens succes i produktionen af en vare gennem fremmedgørelsen af arbejdet".⁸¹ Ifølge Arthur er værdi således hverken bestemt af den mængde arbejde, der er nedlagt i en vare eller kun af den sociale anerkendelse af det privat producerede arbejde på markedet, men derimod også af, hvorvidt kapitalformen har succes med at underlægge sig arbejdet. Der er altså en politisk dimension i arbejdsvær-

diteorien ifølge Arthur. I stedet for social nødvendig arbejdstid taler Arthur derfor om “social nødvendig udbytningstid”.⁸²

Denne nye definition af såvel abstrakt arbejde som værdi har den konsekvens at forholdet mellem arbejde og kapital bliver vendt om. Det aktive subjekt i produktionsprocessen er ikke arbejdet men derimod kapitalen. I modsætning til andre produktionsmåder er det i kapitalismen mere korrekt at sige at det er kapitalen end arbejdet, der producerer (i kapitalismen varer og merværdi), hvor arbejdet altså kun er ét moment i hele kapitalens produktions- og cirkulationsproces.⁸³ Ifølge Arthur er det altså en bestemt *social form* eller social relation, kapitalen, der dominerer de sociale individer og ikke omvendt. Denne sociale form er så dominerende at kun det arbejde, som er underlagt kapitalen som et moment i dennes bevægelse er værdiproducerende. I det hele taget er værdiproducerende arbejde noget historisk specifikt for kapitalismen. I andre samfund produceres der ikke værdi men genstande.

Kapitalen må altså underlægge sig en særlig brugsværdi, arbejdet, for at producere værdi. Men arbejdet er ikke en hvilken som helst brugsværdi. Arthur understreger at arbejdskraften adskiller sig fundamentalt fra andre former for brugsværdi. I produktionen underlægger og bruger kapitalen også f.eks. maskiner, råmaterialer, land etc., hvis “produktive potentiale” er kendt på forhånd og som uden videre kan tages i brug, givet man ved hvordan det skal bruges og håndteres.⁸⁴ I modsætning til sådanne brugsværdier er arbejdskraften en helt anden form for brugsværdi, hvis produktive potentiale ikke fyldestgørende er kendt på forhånd men derimod er bestridelig.⁸⁵ Arbejdskraften er nemlig levende og kan ikke adskilles fra dens ejer. Den (eller dens ejer) er i stand til at stille krav og kan derfor ikke umiddelbart underlægges kapitalen som andre former for brugsværdier kan. For at kapitalen succesfuldt kan underlægge sig arbejdet og fuldføre bevægelsen P-V-P’ må den “vinde klassekampen i produktionen”, dvs. grundlæggende få arbejdet til at arbejde for sig.⁸⁶

Arthur lægger i modsætning til Heinrich vægt på klasserelationens betydning for den Marxske værditeori. Arthur kommer derfor meget tæt på at formulere en politisk værditeori, når han understreger at “værdi måler kapitalens succes i kampen for approprieringen af arbejdet.”⁸⁷ Selvom Arthur lægger vægt på forholdet mellem kapital og arbejde i bestemmelsen af værdi, når han ikke meget længere end til denne konstatering og kommer derfor aldrig ind på den nærmere bestemmelse af forholdet.

Konklusion

Som allerede nævnt retter den mainstream økonomiske videnskabs kritik af Marx' økonomiske skrifter⁸⁸ sig mod dennes angivelige arbejdsværditeori ifølge hvilken enhver vare besidder værdi, som er bestemt af den mængde arbejde, der er ophobet i denne vare. I langt den meste kritik af Marx' værditeori forudsættes altså en pre-monetær eller substantialistisk fortolkning, som grundlæggende ikke adskiller sig fra f.eks. Ricardos arbejdsværditeori. Ifølge den værdiformsteoretiske tilgang, baserer denne fortolkning sig dog på en række misforståelser af Marx, hvorfor kritikken altså rammer ved siden af. Den retter sig så at sige ikke mod Marx selv men mod en konstrueret Marx.

Dette viser dels Heinrich med sin fremstilling af den monetære værditeori og dels Arthur med sin systematiske dialektiske fremstilling af Kritikken af den politiske økonomis begreber. En række problemer løses eller bliver slet ikke problemer med disse værdiformsteorier. Det gælder f.eks. transformationsproblemet. Idet Marx' værditeori ikke handler om først at bestemme værdien for den enkelte vare og derefter prisen, men derimod om at forstå hvorfor arbejdsprodukterne antager form af varer med værdi, hvor værdien derfor udelukkende er en egenskab varesne har til fælles og som derfor først kan fremtræde i en bestemt pris, opstår der slet ikke noget transformationsproblem. Der er nemlig ingen værdi forud for pris.

Andre angivelige problemer og typiske indvendinger bliver ligeledes fejlet af vejen med den monetære værditeori. Det er således ikke noget problem for Marx at bestemte ikke-arbejdsprodukter, f.eks. ubearbejdet jord, samt unikke produkter, f.eks. et maleri, ikke bestemmes af den mængde arbejde, der er nedlagt i det. Det spørgsmål Marx forsøger at løse er hvorfor arbejdsprodukterne generelt antager form af varer, og derfor i første omgang omhandler hans værditeori derfor kun arbejdsprodukter, der kan sammenlignes (dvs. ikke unikke produkter) og altså ikke andre former for varer. Endelig indebærer begrebet om *social form* at det vigtige ikke er det stofflige indhold men derimod den form arbejdsprodukter antager under bestemte samfundsmæssige forhold, her kapitalismen. Det er altså slet ikke noget problem for Marx' værditeori at immaterielt arbejde og immaterielle varer bliver stadig mere udbredt, som nogle nyere teoretikere har antaget.⁸⁹

Værdiformsteori som en særlig tilgang inden for fortolkningen og videreudviklingen af Kritikken af den politiske økonomi rækker tilbage til både Rubin og den tidlige NML. Ud over Arthur og Heinrich findes også en række andre nyere fortolkninger inden for den værdiformsteo-

retiske tilgang.⁹⁰ Understregningen af den sociale form er vigtig for samtlige værdiformsteorier. Værdien bliver betragtet som en historisk specifikt social form, som dominerer de sociale forhold og de sociale individer i kapitalismen. Kapitalismen er altså en samfundsformation, der er karakteriseret ved en abstrakt, upersonlig form for magt, nemlig værdi. Hvor andre samfundsformationer har været karakteriseret ved mere direkte sociale forhold, som tradition og personlige relationer, vaner, direkte magt etc., er det særligt for kapitalismen at de sociale forhold er bestemt af abstrakte, objektive principper og en upersonlig form for magt.

Værdiformsteoriene kan derfor også tendere til en overvurdering af i hvor høj grad det er de sociale strukturer, der kontrollerer individerne og ikke omvendt. Tilgangen har leveret et helt afgørende bidrag både til Marx-forskningen og videreudviklingen af Kritikken af den politiske økonomi men også i dens påpegning af det særlige ved kapitalismen ift. andre samfundsformationer. Dog, har det været påpeget, synes de sociale aktører at forsvinde helt i strukturerne. Selvom særligt Arthur understreger vigtigheden af klasserelationen for værditeorien får han dog aldrig udfoldet potentialet i dette perspektiv helt. Netop manglen på at inddrage klasserelationer og klassekamp i de nyere fortolkninger og videreudviklinger af Kritikken af den politiske økonomi er blevet kritiseret fra flere sider inden for den værdiformsteoretiske tilgang selv.⁹¹ Dette punkt har derfor fået en central plads i den seneste forskning i Marx' Kritik af den politiske økonomi⁹² og det er formentlig yderligere i denne retning man vil bevæge sig i de kommende år.

Noter

1. Karl Marx (1971a) [1894]: *Das Kapital – Kritik der politischen Ökonomie – Dritter Band*, Marx-Engels Werke Bd. 25, s. 839 [alle oversættelser er mine oversættelser]
2. Den samlede betegnelse for Marx' økonomikritiske skrifter og den efterfølgende og herfra udgåede videnskab.
3. David Ricardo (1823): "Absolute Value and Exchangeable Value", i red. P. Sraffa (1951): *The Works and Correspondence of David Ricardo* vol. IV, Cambridge University Press: Cambridge, s. 397
4. Jeg vil ikke her gå dybere ind i Ricardos teori og nyere fortolkninger af denne, hvor særligt diskussionen om forholdet mellem relative og absolut værdi er interessant.
5. Ernest Mandel (1971) [1967]: *The Formation of the Economic Thought of Karl Marx – 1843 to Capital*, Monthly Review Press: New York, s. 49
6. *Ibid.*: 50
7. *Ibid.*: 51

8. Se f.eks. Paul Cockshott (2013): "Heinrich's Idea of Abstract Labour" i *Critique: Journal of Socialist Theory* vol. 41 nr. 2, s. 287-297
9. For et overblik over den senere diskussion af transformationsproblemet, se Michael Heinrich (2014) [1999]: *Die Wissenschaft vom Wert – Die Marxsche Kritik der Politischen Ökonomie zwischen wissenschaftlicher Revolution und klassischer Tradition*, Westfälisches Dampfboot, Münster, kapitel 7
10. Se f.eks. Maurice Dobb (1937): *Political Economy and Capitalism*, Routledge: London
11. Se f.eks. Andrew Kliman (2007): *Reclaiming Marx's "Capital" – A Refutation of the Myth of Inconsistency*, Lexington Books, New York
12. Hans-Jørgen Schanz (1973): *Til rekonstruktionen af kritikken af den politiske økonomis omfangslogiske status*, Modtryk: Aarhus
13. Roman Rosdolsky (1973) [1968]: *Zur Entstehungsgeschichte des Marxschen Kapital*, Europäische Verlagsanstalt, Frankfurt am Main
14. Helmuth Reichelt (2001) [1968]: *Zur logischen Struktur des Kapitalbegriffs bei Karl Marx*, Ça ira-Verlag, Freiburg
15. Hans-Georg Backhaus (2011): *Dialektik der Wertform – Untersuchungen zur Marxschen Ökonomiekritik*, Ça ira-Verlag, Freiburg
16. Hans-Georg Backhaus (2011): *Dialektik der Wertform – Untersuchungen zur Marxschen Ökonomiekritik*, Ça ira-Verlag, Freiburg, s. 42
17. I.I. Rubin (2008) [1928]: *Essays on Marx's Theory of Value*, translated by Miloš Samardžija and Fredy Perlman, Aakar Books, Dehli
18. Karl Marx (1971b) [1890; 1867]: *Das Kapital – Kritik der politischen Ökonomie – Erster Band*, Marx-Engels Werke Bd. 23, Dietz Verlag Berlin, Berlin, s. 53
19. I.I. Rubin (2008) [1928]: *Essays on Marx's Theory of Value*, translated by Miloš Samardžija and Fredy Perlman, Aakar Books, Dehli, s. 134
20. Eugen von Böhm-Bähwerk (1949) [1896]: *Karl Marx and the Close of His System*, Augustus M. Kelley: New York; Paul Samuelson (1971): Understanding the Marxian Notion of Exploitation: A Summary of the So-called Transformation Problem Between Marxian Values and Competitive Prices" i *Journal of Economic Literature* bd. 9 nr. 2, s. 399-431
21. Michael Heinrich (2005): *Kritik der politischen Ökonomie – Eine Einführung*, Schmetterling Verlag, Stuttgart, s 62
22. Michael Heinrich (2009): *Wie das Marxsche <<Kapital>> lesen? – Teil 1: Leseanleitung und Kommentar zum Anfang des <<Kapital>>*, Schmetterling Verlag, Stuttgart, s. 41
23. Ibid.
24. Michael Heinrich 2014: 253
25. Heinrich 2005: 35
26. Marx 1971b: 49
27. Heinrich 2014: 202
28. Heinrich 2005: 43
29. Se f.eks. Anders Lundkvist (2014): *Er den offentlige sektor produktiv?*, kan findes: <http://anderslundkvist.net/2014/04/er-den-offentlige-sektor-uproduktiv/>; Hardt, Michael & Negri, Antonio (2001): *Empire*, Harvard University Press, London
30. Heinrich 2005: 45
31. Heinrich 2009: 61
32. Ibid.
33. Ibid.: 64
34. Heinrich 2005: 51
35. Heinrich 2014: 203
36. Ibid.

37. Ibid.: 209
38. Ibid.
39. Ibid.: 218
40. Marx 1971b: 53
41. Heinrich 2014: 219
42. Ibid.
43. Ibid.: 220
44. Ibid.: 230-31
45. Michael Heinrich (2013): *Wie das Marxsche <<Kapital>> lesen? – Leseanleitung und Kommentar zum Anfang des <<Kapital>> Teil 2*, Schmetterling Verlag, Stuttgart, s. 20
46. Ibid.
47. Heinrich 2014: 256
48. Ibid.: 280
49. Ibid.: 283
50. Marx 1971b: 120
51. Ibid.: 162
52. se f.eks. Martha Cambell (2013): “The Transformation of Money into Capital” i Guido Starosta & Peter D. Thomas (red.): *In Marx’s Laboratory – Critical Interpretations of the Grundrisse*, Haymarket Books: Chicago; Jacques Bidet (2007): *Exploring Marx’s Capital – Philosophical, Economic and Political Dimensions*, translated by David Fernbach, Brill, Leiden
53. Heinrich 2014, kapitel 7.1
54. Ibid.: 256
55. Heinrich 2005: 82
56. Heinrich 2014: 255
57. Marx 1971b: 169
58. Heinrich 2014: 263
59. Heinrich 2005: 88
60. Marx 1971b: 100; Heinrich 2005: 194-195
61. Ibid.: 73
62. Se Christopher J. Arthur (2009): “Contradiction and Abstraction: A Reply to Finelli” i *Historical Materialism* bd. 17, s. 170-182; 2004; Patrick Murray (2000): “Marx’s ‘Truly Social’ Labour Theory of Value: Part 1, Abstract Labour in Marxian Value Theory” i *Historical Materialism*, bd. 6, s. 27-65; Tony Smith (1998): “Value Theory and Dialectics” i *Sicence & Society*, bd. 62 nr. 3, s. 460-470
63. Arthur 2009: 170
64. Christopher J. Arthur (2004): *The New Dialectic and Marx’s Capital*, Brill, Leiden, s. 4
65. Ibid.: 24-25
66. Ibid.: 67
67. Ibid.: 23
68. Ibid.: 80
69. Se Sohn-Rethel, Alfred (1970): *Geistige und körperliche Arbeit – Zur Theorie der gesellschaftlichen Synthesis*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt a.M.
70. Arthur 2004: 83
71. Ibid.: 85
72. Den følgende fremstilling indtil næste kapitel vil basere sig på siderne 89-109 i Arthur 2004.
73. Arthur 2004: 24, citerende Marx
74. Ibid.: 104-105
75. Ibid.
76. Ibid.: 42

77. Ibid.: 45
78. Ibid.: 59, note 13
79. Ibid.
80. Ibid.: 46
81. Ibid.: 54
82. Ibid.: 55
83. Ibid.: 47-48
84. Ibid.: 50
85. Ibid.
86. Ibid.: 54
87. Ibid.: 57
88. Böhm-Bawerk 1949; Samuelson 1971
89. Se f.eks. Hardt & Negri 2001; André Gorz (2010): *The Immaterial – Knowledge, Value and Capital*, Seagull Books: New York
90. Se f.eks. Geert Reuten (1988): “Value as Social Form” i Michael Williams (red.): *Value, Social Form and the State*, Macmillan: London, s. 42-61; John Milios (2003). “Marx’s Value Theory Revisited. A ‘Value-form’ Approach” i *Proceedings of the Seventh International Conference in Economics*, METU: Ankara, s. 9; Micahel Eldred (1982-83): “Reconstructing Value-form Analysis” part 1 & 2 i *Thesis Eleven*, bd. 4 (1982) s. 170 og bd. 7 (1983) s. 87. Til en vis grad også Moishe Postone (2003) [1993]: *Time, Labour and Social Domination – A Reinterpretation of Marx’s Critical Theory*, Cambridge University Press, Cambridge.
91. Se f.eks. Riccardo Bellofiore & Tommaso Redolfi Riva (2015): “The Neue Marx-Lektüre – Putting the Critique of Political Economy back into the Critique of Society” i *Radical Philosophy* vol. 189, pp. 24-36; Karl Reitter (2004): “Kapitalismus ohne Klassenkampf? Zu Michael Heinrich: „Kritik der politischen Ökonomie“” i *grundrisse – zeitschrift für linke theorie & debatte* bd. 11, pp. 26-34; Karl Reitter (2006): “Das Kapital wieder lesen – Eine Alternative zur wertkritischen Interpretation“ i *grundrisse – zeitschrift für linke theorie & debatte* bd. 17, pp. 13-27; Nadja Rakowitz & Jürgen Behre (2001): *Automatisches Subjekt? Zur Bedeutung des Kapitalbegriffs bei Marx*, Vortrag zur Roten Ruhr Uni, tilgængelig: <http://www.rote-ruhr-uni.com/cms/Automatisches-Subjekt.html>.
92. Se f.eks. Werner Bonefeld (2014): *Critical Theory and the Critique of Political Economy – On Subversive and Negative Reason*, Bloomsbury, New York; Gerhard Hanloser & Karl Reitter (2008): *Der bewegte Marx – Eine einführende Kritik des Zirkulationsmarxismus*, Unrast, Münster; Guido Starosta (2013): “The System of Machinery and Determinations of Revolutionary Subjectivity in the *Grundrisse* and *Capital*” i Guido Starosta & Peter D. Thomas (red.): *In Marx’s Laboratory – Critical Interpretations of the Grundrisse*, Haymarket Books: Chicago; Esben Bøgh Sørensen (2015): *The Ontology of Capitalism – Connecting Dialectical Materialism and the Critique of Political Economy*, Specialeafhandling: Aarhus Universitet.

Esben Bøgh Sørensen
ph.d. studerende ved
Århus Universitet
email: ideeb@cas.au.dk